

Woldan, A.: Der Österreich-Mythos in der polnischen Literatur. Böhlau-Verlag, Wien-Köln-Weimar 1996. 387 s.

Vztahy mezi jednotlivými národy každého imperiálního kolosu (a zvláště pak vztahy k národu „domácímu“, nositeli úředního jazyka) určují v mnohém jeho charakter a stávají se tak jedním z hlavních aspektů při jeho studiu. Uvnitř každého (většinou nedobrovolného) soužití mnoha národů dochází k procesům, narušujícím vnější stabilitu a klid říše, vedoucím k jejímu pozdějšímu roztržení. I když je však každé impérium dříve či později odsouzeno k zániku, nelze hovořit jen o jeho záporných stránkách. Během jeho existence se vyskytuje celá řada momentů, přinášejících pocity klidu, harmonie a stálosti. Právě to jsou okamžiky, ze kterých se rodí pojetí říše jako mýtu.

Nejinak je tomu v případě Haliče, která byla součástí Rakouska od r. 1772 až do roku 1918. Náhled do vztahů mezi těmito zeměmi spolu s jejich odrazem v literatuře přináší salzburský badatel Alois Woldan, který sleduje problematiku vlivu typicky rakouských prvků, jejich míšení s domácí polskou tradicí i reflektování rozpadu monarchie v polské literatuře od doby mezi dvěma válkami až do doby dnešní (do 80. let). V práci se mu podařilo dokázat, že téma habsburské monarchie je jedním z těch, které dodnes určují charakter polské literatury. A právě pro jeho častý výskyt a pro přítomnost určitých prvků zkoumá autor danou problematiku na úrovni mýtu. Prvním a základním krokem bylo ovšem vymezení jeho pojmu, nalezení oné hranice, již počínaje, lze o mýtu hovořit. Jsme toho názoru, že autorovi se podařilo překlenout nejednotnost koncepcí a posunout tak badatelskou práci na poli mýtu a jeho realizace v konkrétní literatuře o velký kus dopředu.

A. Woldan, jako zástupce národa, připraveného o privilegia obyvatel monarchie, může konfrontovat zkušenost svých krajanů se zkušenostmi národa, jehož přičiněním jim byla tato privilegia odňata. Autor tak získává širší, objektivnější náhled na celý problém. Tuto nespornou výhodu by zajisté mohl využít víc, kdyby se opíral i o jinou než čistě strukturalistickou koncepci, vycházející ve své konečné podobě ze závěrů polské badatelky E. Wiegandtové. Autor nicméně jako první dokázal zmapovat velmi rozsáhlý terén a předejít tak polské badatele, kteří zpracovali pouze některé dílčí aspekty (E. Kuryluk, E. Dyczek, S. Kaszyński, K. Radziszewska aj.).

A. Woldan upozorňuje na dlouholeté, dosud neukončené diskuse ohledně vymezení pojmu „rakouský mýtus“, navazuje na závěry literárněvědných symposií věnovaných haličské otázce z let 1984, 1986 a 1992 a rovněž na habilitační práci již zmíněné polské badatelky E. Wiegandtové z r. 1988, která charakterizuje mýtus o Haliči jako variantu mýtu o rodu Habsburků.

Knihla je rozdělena do čtyř kapitol. Úvodní kapitola je věnována obecné teorii mýtu s přehledem zpracovaného materiálu z angloamerické, německé, francouzské, polské a ruské oblasti. Rozhodujícím pro koncepci A. Woldana je odmítnutí psychologicky orientované literární interpretace mýtu dle angloamerického vzoru 60. a 70. let.

Z prací ruských badatelů převzal Woldan organizaci času a prostoru jako nositelů mytologických významů, důležité místo zaujímá rovněž semiotická koncepce tartuské školy. Důkladná metodologická příprava předchází i dalším kapitolám, které zpracovávají konkrétní projevy mýtu v literatuře daného tématu.

V první kapitole se autor zabývá realizací mýtu v rovině jazyka a konkrétního slova. Podmínkou je existence mýtického metajazyka, ve kterém se význam slov mění na obecně závazný znak. Autor hledá výrazy převzaté z němčiny téměř ve všech oblastech života (gastronomie, oblékání, armáda, úřady atd.) a odhaluje tak těsnou spjatost a propojenost polského a německého živlu. Zjišťuje, že mnohá německá slova nebyla autory záměrně přeložena do polštiny i přesto, že v tomto jazyce mají svůj ekvivalent. Ve své originální podobě však mají schopnost navozovat atmosféru starého Rakouska a stávají se tak reprezentanty určitého prostředí a jeho kódu.

Ve své analýze srovnává autor texty doby meziválečné s texty z období po 2. světové válce. Přitom dochází k důležitému závěru: zatímco v textech meziválečných vystupují německá slova jako ještě zcela běžná, čtenářům známá, a tudíž bez vedlejších konotací, v době pozdější pak často přejímají funkci stylizace. A zatímco v době starší mají německé výrazy většinou - jako prvek realistického popisu - pejorativní zabarvení, v době pozdější je jejich zabarvení téměř vždy kladné a navozují tak idylickou až mýtickou atmosféru monarchie. A právě v této rovině vede autor hranici mezi mýtem arkádickým a mýtem eschatologickým. Tyto dvě tendence v chápání problému výstižně vyjadřují naladění a postoje doby. Zatímco těsně po rozpadu říše - všemi národy tak toužebně očekávaném - je v textech vyjádřeno opovržení nad nenáviděným zřícením, pak v době pozdější jsme svědky postupného obrušování ostrých hran nenávisli. V atmosféře slova „rakouský“ je stále více spatřován zlatý, idylický věk, který je však jednou provždy ztracen a může být evokován pouze ve vzpomínkách. Vzpomínky na výtečnou rakouskou kuchyni, pověstnou eleganci, zdvořilost či např. lehkost zvuků vídeňského valčíku se pojí s významem „elitní“, „aristokratický“, a zvláště pak s prvkem mýtického hedonismu. I v poválečné literatuře jsou však místa, která s použitím ironie tuto idylu a harmonii zpochybňují. Nemohou však v žádném případě zastínit celkovou odlišnou koncepci obou období: doba meziválečná zdůrazňuje především stinné stránky monarchie a mýtických prvků je zde minimum; v době pozdější jsou pak stinné stránky nazírány většinou shovívavě a prostor a čas monarchie se stávají prostorem a časem mýtickým. A právě toto nalezení počátku mýtu starého Rakouska v polské literatuře patří k nejcenějším místům Woldanovy práce.

Rozdílný charakter obou období je dále sledován a rozvíjen v následujících kapitolách. V kapitole druhé je mýtus analyzován na rovině výpovědi. I zde je základním principem hledání metajazyka, ukrytého pod povrchem textu.

A. Woldan soustředil 6 okruhů, ve kterých se mýtus takto projevuje: císař, c. k. instituce, armáda, 1. světová válka, Halič a etnické skupiny Židů a Ukrajinců. Tyto výpovědi, obsahující zřetelné mýtické prvky, se objevují opět až s odstupem doby. Například postava císaře a život u dvora nabývají božských rysů až v období poválečném. Ironie je sice přítomná, nemá však dominantní pozici. Ta se objevuje v době meziválečné, kdy

je osoba císaře spojována hlavně s kritikou. Např. symbol jeho podobizny má funkci pouhého literárního motivu a je pojímán většinou ironicky (obraz císaře ve škole viděný z dětské perspektivy či císař na poštovní známce). V této souvislosti se českému badateli nabízí zjevná paralela s funkcí císařova portrétu v literatuře české, zastoupeného u J. Haška. Za povšimnutí stojí rovněž pozice Židů a Ukrajinců v rakousko-uherské monarchii. Zatímco Židé jsou vesměs hodnoceni kladně a zdůrazňovány jsou jejich integrační snahy a tnutí k německému živlu, Ukrajinci (spolu s Rusíny) jsou považováni za zdroj separatismu a jednu z příčin rozpadu říše.

Ve třetí kapitole autor rozebírá mýtus v rovině kompoziční. Výchozím bodem je analýza prostoru a času. Autor konfrontuje bachtinovsky chronotop cesty s díly novější polské literatury (A. Stojowski, A. Kuśniewicz aj.). Rozbory těchto konkrétních děl nám dávají možnost nahlédnout do současné polské literární tvorby. Prostřednictvím analýzy se seznamujeme s hrdiny, snažícími se nalézt své dětství a kofeny. Ve většině případů se jejich návrat do rodného kraje setká s nezdarem. Výše popisované prvky zcela chybějí v literatuře meziválečné doby, kdy se motiv cesty omezuje pouze na román výchovný a vývojový (Z. Nowakowski, E. Zegadłowicz aj.).

Čas je zkoumán z hlediska pojmu jeho „plnosti“, která se realizuje v idylické, bohužel však již nenávratně ztracené době dětství. V literatuře daného období se vyskytují i jiné rysy mytologické literatury: „natahování“ času určitého okamžiku, uzavřenost v čase i cyklický průběh času, který je reprezentován rodinnou ságou (R. Sadaj aj.).

Nahlížíme-li práci A. Woldana jako celek, zasluhuje v prvé řadě ocenit už ten fakt, že autor dokonale využil metodologický rámec svého bádání: díla polské literatury, věnovaná problému dědictví starého Rakouska, se před námi rozprostírají jako brilantně zpracovaná struktura, v níž je každému prvku přesně vymezeno jeho místo. Další přínos práce je možno spatřit ve vyčerpávajícím přehledu a zhodnocení literatury týkající se problematiky mýtu. Práce A. Woldana je rovněž popudem k zamyšlení a srovnání: vždyť pro českého recipienta se nabídl možnost srovnání se situací v literatuře naší, ve které však toto téma rozhodně netvoří jeden z jejích hlavních a určujících proudů; větší separatistické snahy českého živlu ve srovnání s polským zmiňuje sám autor na příkladu tzv. „hier-Affäre“, kdy se čeští vojáci odmítali hlásit německy a namísto zavedeného „hier“ prosazovali české „zde“. Tento základní a určující postoj (jednoznačné odmítnutí rakouského živlu) pak v mnohém ovlivnil i naši literaturu. Nad knihou A. Woldana je však možno zamyslet se i v rovině obecné: téma určitého národa a jeho existence v rámci monarchistického kolosu evokuje otázky po hledání místa ve společnosti, rozkolísanosti jedince v těžkých dobách i po smyslu života vůbec.

Helena Filipová